

Бурлака Ольга Станіславівна –

кандидат юридичних наук, викладач
кафедри цивільного права і процесу
КНУВС

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВИНАХІДНИКІВ, АВТОРІВ НАУКОВИХ ВІДКРИТТІВ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Досліджено особливості особистих немайнових прав винахідників, авторів наукових відкриттів, корисних моделей та інших об'єктів промислової власності. Розглянуто види та практичні аспекти реалізації таких особистих немайнових прав їх носіями: безпосередньо творцем та особою, яка має право на набуття таких прав.

Исследовано особенности личных неимущественных прав изобретателей, авторов научных открытий, полезных моделей и других объектов промышленной собственности. Рассмотрены виды и практические аспекты реализации таких личных неимущественных прав их носителями: непосредственно творцом, а также лицами, на которых распространяются такие права в соответствии с законом либо договором.

The article is devoted research of features of the personal unproperty rights for inventors, authors of the scientific openings, useful models and other objects of industrial propert. Kinds and practical aspects of realization of such personal unproperty rights their transmitters are considered: directly by a creator, and also persons on which spread such rights by virtue of law or agreement.

Ключові слова: винахідник; корисна модель; раціоналізаторська пропозиція; особисті немайнові права; винахід; патент; договір, передача майнових прав.

Особисті немайнові права виникають в автора згідно зі ст. 1 чинного Закону України "Про авторське право і суміжні права" з момен-

ту створення твору та надання йому об'єктивної форми, незалежно від його призначення, обсягу, жанру, мети й того чи він оприлюднений, завершений.

На відміну від авторів творів, у творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин набуття особистих немайнових прав інтелектуальної власності залежить від факту державної реєстрації.

На відміну від авторів творів, у творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин набуття особистих немайнових прав інтелектуальної власності залежить від факту державної реєстрації.

Проблемам прав інтелектуальної власності присвячено ґрунтовні праці вчених-юристів О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького, О. П. Сергєєва, Е. П. Гаврилова, Р. Б. Шишки, О. О. Підпригори, М. М. Малєїної, О. М. Мельник, Р. О. Денисової, Н. О. Халаїм, Г. В. Чурпїти, В. Є. Макоди, Н. Є. Яркіної, М. К. Гальянтича та ін. Проте в більшості робіт увагу науковців було зосереджено на загальних питаннях інтелектуальної власності авторів, а комплексне дослідження особистих немайнових прав винахідників не проводилось.

Отже, метою цієї наукової статті виступатиме теоретичне з'ясування особливостей особистих немайнових прав винахідників, авторів наукових відкриттів тощо.

У прямому розумінні будь-яка фізична особа, яка щось створила своєю творчою працею, є творцем. Навіть тоді, коли особа здійснила винахід, який до неї вже був відомий, а особа про це не знала, її також слід вважати творцем. Проте в розумінні права інтелектуальної власності щодо перелічених об'єктів творцем за чинним законодавством визнається лише та особа, яка вперше створила цього виду об'єкт і в установленому порядку зареєструвала його.

У науковій літературі існує два погляди на момент виникнення права авторства у винахідника. Пов'язують його виникнення з реєстрацією та визнанням компетентним державним органом О. К. Юрченко, В. Р. Скрипко, Е. П. Гаврилов та ін. [1, с. 104–106; 2, с. 64–65; 3, с. 20].

Факт створення винаходу і вираження його в об'єктивній формі, доступній для сприйняття всіма іншими, вважають достатньою умовою виникнення права визнаватися творцем винаходу М. О. Райгородський, К. К. Яічков, В. О. Рясенцев та ін. [4, с. 135; 5, с. 177–178; 6, с. 19].

Так, К. Н. Наменгенов вважає, що право авторства винаходу виникає до офіційної кваліфікації, у результаті якої воно посвідчується і після якої обсяг суб'єктивних прав творця розширюється [7, с. 45]. О. П. Сергєєв одним з основних аргументів на користь такого підходу вважає безпеку присвоєння винаходу іншими особами саме з моменту досягнення творчого результату і вираження його в об'єктивній формі. З цією думкою варто погодитись.

Особисті немайнові права авторів наукових відкриттів на законодавчому рівні врегульовано лише у гл. 38 ЦК України. Автор наукового відкриття, окрім права визнаватися творцем та права на ім'я, згідно зі ст. 458 ЦК України, має право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву. Особисті немайнові права авторів раціоналізаторських пропозицій не регулюються спеціальним законом. Відповідно до норм ст. 16, 423, 432, 482, 483 ЦК України й "Тимчасового положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій" від 18 вересня 1992 р., чинне в частині, що стосується раціоналізаторських пропозицій, до особистих немайнових прав автора пропозиції варто віднести право на визнання творцем пропозиції, право на ім'я, право на подання заявки юридичній особі про визнання пропозиції раціоналізаторською та прийняття її до використання, право на участь у розгляді пропозиції, право на оскарження рішення в разі відмови визнати пропозицію раціоналізаторською [8].

Особисті немайнові права автора сорту, селекційного досягнення, раціоналізаторської пропозиції засвідчуються свідоцтвом про авторство. Якщо об'єкт створено у співавторстві, кожному співавторові видається свідоцтво. І права автора наукового відкриття засвідчуються дипломом (ч. 2 ст. 458 ЦК України).

У патенті на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, селекційні досягнення, як і в заявці на одержання патенту, обов'язково вказується ім'я творця. Але, на відміну від свідоцтва про авторство та диплома, що видаються лише творцям об'єктів права інтелектуальної власності, патент мають право отримати і не творці. Тому патент не засвідчує наявність особистих немайнових прав у його власника.

У науковій літературі утвердилася думка про самостійність такого права творця, як право на подання заявки на одержання патенту. О. М. Мельник, О. П. Сергєєв пояснюють це право як таке, що насамперед належить творцю, який його може передати третім особам. За законом таке право може перейти до спадкоємців творця чи належатиме роботодавцю.

Право на подання заявки закріплено у ст. 12 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", у ст. 11 Закону України "Про охорону прав на промислові зразки", у ст. 16 Закону України "Про охорону прав на сорти рослин", у ст. 6 Закону України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" [9–12].

Сьогодні Правилами складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, Правилами складання і подання заявки на промисловий зразок визначається, що відповідна заявка подається до Державного підприємства "Український інститут промислової власності" Міністерства освіти і науки України – уповноваженого державного закладу для розгляду і проведення експертизи заявок [13; 14].

Чинним законодавством та підзаконними актами не передбачено вимоги надання доказів заявником, які свідчили б, що саме вказаний у заявці автор є творцем винаходу, промислового зразка, корисної моделі, селекційного досягнення. Творець об'єкта промислової власності вправі подати заявку до патентного відомства України через представника у справах інтелектуальної власності або іншого представника, якому видає довіреність. Через представників подають заявки в Україні іноземні громадяни і юридичні особи, постійне місце знаходження яких за межами України. Але в разі подання заявки спадкоємцями автора вони повинні довести свої повноваження на подання заявки.

Реалізуючи право на подання заявки, творець самостійно вирішує питання про можливість і доцільність ознайомлення суспільства із своєю розробкою. Він може монопольно володіти таємницею винаходу чи сорту, враховуючи, що в будь-який момент аналогічний результат буде досягнуто іншою особою.

Для того, щоб науково-технічне чи селекційне досягнення було кваліфіковано як об'єкт права інтелектуальної власності компетентним державним органом, подання заявки на створений об'єкт є необхідним. Це не обов'язок, а право творця, без здійснення якого виникнення прав інтелектуальної власності на створений об'єкт неможливе за чинним законодавством.

Право на заявку тісно пов'язане з патентоздатністю об'єкта. За умови втрати цієї ознаки до подачі заявки, заявку не буде прийнято до розгляду. Зокрема, втрата патентоздатності може бути пов'язана з розголошенням відомостей про об'єкт у строк, що перевищує встановлений законом. В іншому разі, якщо відсутність патентоздатності є наслідком недостатності поданих характеристик об'єкта, що буде виявлено кваліфікаційною експертизою, унеможливується видача патенту. Навіть, якщо мав місце факт приховування певних ознак об'єкта, на цій стадії вони вже не враховуються.

Якщо ж об'єкт буде визнано патентоздатним, хоч мало місце часткове приховування інформації при складанні опису, і на нього буде видано патент, такий патент визнати недійсним неможливо за чинним законодавством. Фактично у випадках приховування певної інформації про винаходи і корисні моделі заявники порушують вимоги до заявки. Але, як вказує К. Амеліна, визнавати патент недійсним у разі виявлення в майбутньому прихованої інформації при використанні заявником об'єкта недоцільно, тому що недобросовісним особам надаватиметься можливість самостійно і безкоштовно використовувати розробку [15, с. 14–22]. Це питання ще потребує дослідження.

Існують певні особливості реалізації права на заявку, якщо об'єкт промислової власності створено за дорученням роботодавця чи у зв'язку з виконанням трудового договору або якщо його створено спільно кількома особами – співавторами. У першому випадку

право на заявку за законом належить роботодавцю, якщо договором між працівником і творцем не передбачено інше. Право на заявку в цьому разі автор об'єкта зможе реалізувати, якщо роботодавець протягом чотирьох місяців з дати повідомлення автором про створення об'єкта не подав заявку і не повідомив автора про прийняте рішення зберегти її в таємниці та не передав право на заявку іншій особі.

Окремим особистим немайновим правом заявника є право на пріоритет попередньої заявки на об'єкт промислової власності. Вітчизняний законодавець передбачив право на пріоритет у законах України "Про охорону прав на сорти рослин" від 21 квітня 1993 р., "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" від 15 грудня 1993 р., "Про охорону прав на промислові зразки" від 15 грудня 1993 р., "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг" від 15 грудня 1993 р., "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем" від 5 листопада 1997 року. Правом на пріоритет наділений також автор раціоналізаторської пропозиції.

Це передбачено методичними рекомендаціями про порядок складання, подачі й розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затвердженими наказом Держпатенту України від 27 квітня 1995 р. [16].

Науковці не визначилися, чи є право на пріоритет самостійним особистим немайновим правом чи воно – складова частина інших прав творців. О. М. Мельник, Є. І. Артем'єв, М. М. Богуславський, Г. П. Савичев, М. М. Малєїна та ін. визнають право на пріоритет як окреме особисте немайнове право творця. Існує думка, що повноваження на пріоритет – складова права на авторство. Її дотримуються, наприклад, З. В. Ромовська, К. К. Яічков [17]. Проте цей погляд видається помилковим, оскільки право визнаватися творцем об'єкта права промислової власності виникає з моменту створення об'єкта (хоч вітчизняний законодавець цього і не визнає), а право на пріоритет – з моменту подачі заявки на пропозицію. Ми поділяємо думку про самостійність права на пріоритет.

Зміст права творця на пріоритет наукового відкриття винаходу, корисної моделі, промислового зразка, селекційного досягнення, раціоналізаторської пропозиції, компонування інтегральної мікросхеми полягає в першочерговому визнанні заявки творця перед усіма іншими заявниками, які подали свої заявки про реєстрацію названих об'єктів пізніше, та перед іншими особами, які опублікували чи іншим чином інформували про створення цих же об'єктів, але після дати пріоритету, а також у вимозі врахування поданої заяви про реєстрацію об'єкта при надходженні всіх наступних заяв щодо цього об'єкта.

На практиці під пріоритетом, зазвичай, розуміють національний пріоритет, як дату надходження заявки до Установи, на що звернув увагу О. А. Підпригора. Зокрема, тільки про національний пріоритет

може йтися стосовно компонування інтегральної мікросхеми. Але право на пріоритет передбачає конвенційний пріоритет. Таке право закріплено у ст. 4 Паризької конвенції про охорону промислової власності [18]. Це означає, що заявники країн-учасниць Паризької конвенції можуть протягом 12 місяців від дати подання першої заявки на винахід чи корисну модель в одній із країн-учасниць Паризької конвенції подати наступні заявки в інших країнах-учасницях за пріоритетом першої заявки.

Конвенційний пріоритет на промисловий зразок діє протягом шести місяців з дати подання першої заявки. Якщо строк конвенційного пріоритету з незалежних від заявника причин було пропущено, цей строк може бути продовжено, але не більше ніж на два місяці. При поданні першої заявки обов'язковою є вказівка про бажання заявника скористатися правом пріоритету за Паризькою конвенцією. Зауважимо, що конвенційний пріоритет стосується лише заявок на об'єкти промислової власності, визначені Паризькою конвенцією. Оскільки Україна є учасницею Паризької конвенції, українські заявники мають право на конвенційний пріоритет. Право на пріоритет реалізується, якщо заявку не відкликано і не відхилено.

В Україні пріоритет винаходу, корисної моделі, промислового зразка, селекційного досягнення встановлюється за датою надходження заявки до Установи, якщо подаються необхідні документи. Якщо в один і той самий день надійшло кілька заявок на ідентичні об'єкти, пріоритет визначається за заявкою, реєстраційний номер якої перший, якщо таку заявку не було відкликано чи відхилено.

Отже, право на пріоритет може мати різний обсяг реалізації, оскільки потрібно розрізняти конвенційний пріоритет та національний. За наявності конвенційного пріоритету правова охорона об'єкта може бути витребувана в державах-учасницях Паризької конвенції. Якщо йдеться про національний пріоритет, правова охорона об'єкта можлива лише в межах України.

Згідно зі ст. 11 Паризької конвенції, тимчасова охорона винаходом, промисловим зразком, корисним моделлям, товарним знаком може надаватися на основі виставкового пріоритету. Для такої охорони строки не продовжуються, а пріоритет відраховується з дати розміщення продукту на виставці. У п. 3 ст. 11 зазначеної Конвенції зроблено відсилку до національного законодавства, яке повинно передбачати необхідні документи, що слугуватимуть доказом ідентичності експонованого предмета і дати розміщення його на виставці. Про бажання скористатися виставковим пріоритетом заявник повинен вказати при поданні заявки або протягом трьох місяців від дати надходження заявки до Держпатенту України [19]. Для того, щоб скористатися виставковим пріоритетом, необхідною умовою є статус виставки: вона має бути міжнародною офіційною чи офіційно визнаною.

Певні особливості існують щодо пріоритету на раціоналізаторську пропозицію. По-перше, заявка на визнання пропозиції раціоналі-

зоторською подається юридичній особі, до діяльності якої вона стосується і в якій може бути застосована. Заява, як правило, стосується однієї пропозиції. По-друге, пріоритет заявленої пропозиції визнається лише в межах юридичної особи, яка її отримала. Тобто може йтися про локальність права на пріоритет раціоналізаторської пропозиції.

Творці винаходів, корисних моделей, промислових зразків, сортів рослин і порід тварин у разі позитивного рішення за результатами розгляду заявки мають право на отримання патенту. Таке право окрім творців за законом мають роботодавці, якщо об'єкт створювався у зв'язку з виконанням трудового договору, замовники, спадкоємці, а також інші особи, яким це право передав творець за договором.

Законом України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" передбачено можливість видачі патенту на секретний винахід, якщо останній містить, за даними експертизи, інформацію, віднесену до державної таємниці. Рішення про віднесення матеріалів заявки до державної таємниці приймає Державний експерт з питань таємниць з використанням визначеного Законом України "Про державну таємницю" "Зводу відомостей, що становлять державну таємницю", який формує і публікує в офіційних виданнях Служба безпеки України [20]. У цьому разі не дозволяється публікувати матеріали заявки, розголошувати їх будь-яким чином, що призводить до обмеження прав винахідника, зокрема, права визнаватися творцем та права на ім'я.

Дискусійним залишається питання про момент виникнення особистих немайнових прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, селекційні досягнення, раціоналізаторські пропозиції, на komponування інтегральної мікросхеми. Законодавець не вирішує це питання, а правову охорону особистих немайнових прав інтелектуальної власності пов'язує з моментом подачі заявки (тимчасова охорона), а також з державною реєстрацією об'єкта (для рацпропозиції – з рішенням про визнання пропозиції раціоналізаторською).

Проте ці права виникли незалежно від державної реєстрації і не з дати подання заявки, а значно раніше – з моменту створення об'єкта інтелектуальної власності. На користь такого погляду існує чимало аргументів. Зокрема, законодавством визнається право попереднього користувача. Отже, визнається, що особа створила об'єкт до реєстрації, до заявки іншим творцем і саме тому здійснює право використання без дозволу наступного творця.

Зокрема, думку про виникнення особистих немайнових прав інтелектуальної власності у винахідників з моменту створення об'єкта обґрунтовували О. А. Підпригора, який вважав, що вихідним для моменту їх виникнення є надання результатам творчої праці об'єктивної форми, Р. Б. Шишка, К. К. Яічков, який визначав момент виникнення прав творця моментом висловлення ідеї винаходу назовні. Натомість О. С. Іоффе, Б. С. Антимонов, К. А. Флейшиц, І. Е. Маміофа,

В. Р. Скрипко, Е. П. Торкановський відстоювали думку про виникнення особистих немайнових прав творця після визнання державним органом факту вирішення особою технічного рішення, надання винаходу об'єктивної форми та видачі охоронного документа [21–27].

Автор цієї статті підтримує позицію захисту прав творця з моменту створення об'єкта інтелектуальної власності та надання йому об'єктивної форми.

Отже, головними особистими немайновими правами творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин можна вважати право на визнання творцем пропозиції, право на ім'я, право на подання заявки юридичній особі про визнання пропозиції раціоналізаторською та прийняття її до використання, право на участь у розгляді пропозиції, право на оскарження рішення в разі відмови визнати пропозицію раціоналізаторською.

У наданій науковій статті було здійснено спробу дослідити певні особливості виникнення, закріплення та реалізації особистих немайнових прав їх володільцями, але ретельне дослідження цих прав потребує подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юрченко А. К. Проблемы советского изобретательского права. / Юрченко А. К. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963.
2. Скрипко В. Р. Охрана прав изобретателей и рационализаторов в СССР / Скрипко В. Р. – М. : Моск. рабочий, 1982.
3. Гаврилов Э. П. К вопросу разработки закона об изобретательстве / Э. П. Гаврилов // Вопросы изобретательства. – 1985. – № 3.
4. Райгородский Н. А. Изобретательское право в СССР / Райгородский Н. А. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1949.
5. Яичков К. К. Изобретение и его правовая охрана в СССР / Яичков К. К. – М. : Изд-во АН СССР, 1961.
6. Рясенцев В. А. Неимущественные права авторов изобретений / В. А. Рясенцев // Вопросы изобретательства. – 1978. – № 4.
7. Наменгенов К. Н. Абсолютные и относительные изобретательские правоотношения / Наменгенов К. Н. – Алма-Ата : Наука, 1978.
8. Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій : затв. Указом Президента України від 18 верес. 1992 р. № 479/92 // Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика. Промислова власність. – Т. 3. – К. : Ін Юре, 1999.
9. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 32.
10. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34.
11. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 17 січ. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 23. – Ст. 163.

12. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем: Закон України від 5 листоп. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 8. – Ст. 28; Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 8. – Ст. 37.

13. Про затвердження Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель: Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 січ. 2001 р. // Комп'ютерно-правова база "Нормативні акти України".

14. Про затвердження Правил складання і подання заявки на промисловий зразок: Наказ Міністерства освіти і науки України від 18 лют. 2002 р. зі змінами, внесеними наказами МОН від 11 листоп. 2003 р. № 750, від 11 січ. 2006 р. № 5 // Комп'ютерно-правова база "Нормативні акти України".

15. Амелина К. Ноу-хау в материалах заявки на выдачу патента / К. Амелина // Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность. – 2006. – № 4. – С. 14–22.

16. Методичні рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затвердженими наказом Держпатенту України від 27 квіт. 1995 р. // Комп'ютерно-правова база "Нормативні акти України".

17. Ромовская З. В. Личные неимущественные права граждан СССР: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. / З. В. Ромовская. – К., 1968. – 16 с.

18. Интеллектуальная собственность. Книга 2. Промышленная собственность / [сост. и ком. В. Ф. Чигир]. – Минск: Амалфея, 1997.

19. Про затвердження Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель: Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 січ. 2001 р. // Комп'ютерно-правова база "Нормативні акти України".

20. Про державну таємницю: Закон України від 21 верес. 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 49. – Ст. 428.

21. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.03 / Р. Б. Шишка. – О., 2004.

22. Яичков К. К. Изобретение и его правовая охрана в СССР / Яичков К. К. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 174–175.

23. Иоффе О. С. Советское гражданское право: в 3 т. / Иоффе О. С. – Л.: ЛГУ, 1965. – Т. 3. – С. 124.

24. Антимонов Б. С. Изобретательское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. – М.: Госюриздат, 1960. – 228 с.

25. Мамоиофа И. Э. Основы изобретательского права / Мамоиофа И. Э. – Л.: Лениздат, 1976. – С. 68–69.

26. Скрипко В. Р. Охрана прав изобретателей и рационализаторов в СССР / Скрипко В. Р. – М.: Моск. рабочий, 1982.

27. Торкановский Е. П. Советское законодательство об изобретательстве и рационализации / Торкановский Е. П. – Куйбышев: Книж. изд-во, 1964.